

Clusiuslezing 28 juni 2022

John van Ruiten, Voorzitter van de Hortusvrienden, heette de aanwezigen welkom. Hij sprak zijn vreugde uit over de samenwerking van de Hortus vrienden en de Clusiusstichting bij het organiseren van nu al weer de vierde Clusiuslezing. En over het feit dat er zulke gerenommeerde sprekers bereid waren gevonden de lezing te verzorgen. Dat had ertoe geleid dat de belangstelling massaal was.

Martine Mondt, voorzitter van de Clusiusstichting, leidde botanisch kunstenares Esmée Winkel en botanisch filosoof Norbert Peeters in. Esmée werkt als wetenschappelijk tekenaar bij Naturalis. Daarnaast is ze heel kunstzinnig bezig met het schilderen van prachtige aquarellen, zie de kaart die alle bezoekers van haar kregen. Zij won internationaal diverse prestigieuze prijzen met haar werk. Vaak is zij in de Hortus te vinden, geïnspireerd door de unieke planten aldaar.

Zij schreef en tekende een prachtig boekje over de hyacintorchis, die recentelijk is ontdekt in de Noordwijkse duinen, een prachtige publicatie voor liefhebbers van de duinen, planten en botanische kunst. 'Hyacintorchis' vertelt het boeiende verhaal van de ontdekking van een nieuwe orchideeënsoort aan de Noordzee en geeft een mooi inkijkje in het werk van Esmée. Een ode aan de duinen en de Nederlandse natuur.

Norbert Peeters studeerde archeologie en filosofie in Leiden. Hij is parttime bezig met een promotieonderzoek aan de Universiteit Leiden, waarin hij de filosofische en historische achtergrond van onkruid onderzoekt. Daarnaast is Peeters docent aan de Universiteit Leiden en programmamaker voor Studium Generale Leiden, waar hij vooral de natuurwetenschappen behandelt. Als botanisch filosoof houdt hij zich bezig met de bijzondere wereld van planten. In navolging van Darwin's visie op het plantenrijk, betoogt Peeters een andere manier van kijken naar en het beschrijven van planten. Planten zijn geen passieve wezens, maar kunnen net als mens en dier waarnemen, ervaren en samenwerken.

In zijn boeken laat hij ons kennis maken met het plantenleven en de filosofie van de natuur. Zijn debuut *Botanische revolutie* haalde de shortlist van de Jan Wolkersprijs 2016. In 2020 verscheen het boek *Rumphius' Kruidboek*, over de historische en etnografische achtergrond van de Ambonese flora.

Esmée en Norbert vertelden over het werk van botanische kunstenaars, voornamelijk uit de 19de eeuw. Daarbij Esmée concentreerde zich op de technieken die de tekenaars gebruikten en hoe je dat nu nog kunt zien aan de platen, terwijl Norbert allerlei historische wetenswaardigheden debiteerde. Daardoor werd het een heel interessant, afwisselend geheel bovendien gelardeerd met vele prachtige platen uit de collecties van de Leidse Universiteitsbibliotheek en Naturalis. Veel dank uiteraard aan beide instellingen voor het beschikbaar stellen daarvan.

Een paar voorbeelden:

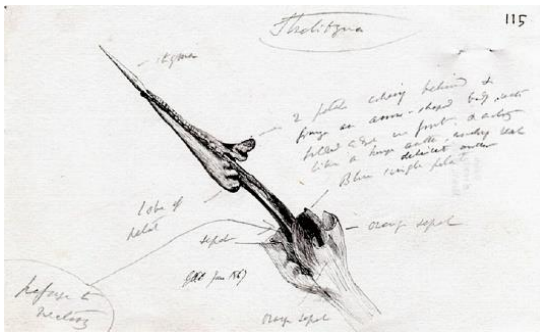
Rumphius (1627 – 1702) was in dienst van de VOC op Ambon. Hij heeft daar veel onderzoek gedaan naar de plaatselijke flora, hetgeen heeft geresulteerd in het *Amboinsche Kruidboek*. Norbert heeft er een boek over geschreven, *Rumphius' Kruidboek*. Eén van de vele prachtige platen in het kruidboek betreft een orchidee, één die wij tegenwoordig *Phalaenopsis* noemen. Rumphius noemde hem 'vliegende duive'. Dat zit zo: orchideeën hebben heel fijn, stofachtig zaad. In de tijd van Rumphius werd dat niet als zaad herkend. Men dacht de orchidee zich voortplantte, doordat wat sperma van parende vogels op de grond viel.

Strelitzia alba

Collectie UB

Esmée en Norbert hadden zelfs een originele plaat uit de UB mogen meenemen naar de Oranjerie: Een *Strelitzia* door Quirijn Maurits Rudolph Verhuell (1787 – 1860). Een heel kundig schilder aldus Esmée, zie bijvoorbeeld de druppels op de zijn afbeelding van de *Strelitzia alba*, een witte variant. Een zoon van Charles Darwin, George, heeft de bestuiving van de *Strelitzia* bestudeerd. Die blijkt plaats te vinden door een vogel die kan gaan zitten op het 'stokje' dat de bloem daarvoor speciaal aanbiedt.

'Stokje' tekening van George Darwin

Strelitzia door Marianne North

Marianne North (1830 – 1890) was een welgestelde dame die de hele wereld rondreisde om planten te tekenen, een hele onderneming in die tijd, zeker voor een vrouw. Zij heeft de *Strelitzia* geschilderd met de bestuivende vogels erbij. Verhuell schilderde ook de *Victoria amazonica*. Ook aan dit werk kun je zijn kunde afzien. Kijk bijvoorbeeld naar hoe hij de onderste bloembladeren in perspectief heeft geschilderd.

Victoria amazonica
door Verhuell
Collectie UB

Flora Batava (1800 - 1934)

461 Afleveringen
28 banden
9 auteurs
+5 tekenaars
2240 afbeeldingen
+2240 soorten
+100 verzamelaar

Tussen 1800 en 1934 is er door negen auteurs en vijf tekenaars gewerkt aan de Flora Batava, een geïllustreerd overzicht van alle planten die in Nederland in de negentiende eeuw inheems waren. Jan Kops (1765 – 1849) schreef de teksten bij de eerste delen, tot de latere auteurs behoorde de bekende schrijver Frederik van Eeden (1860 – 1932). Arnoldus Jacobus Kouwels (1824 – 1888) tekende voor de Flora. Hij was een meester in het tekenen van mossen. Maar daar kreeg hij zoveel opdrachten voor, dat het hem wel wat de keel uit begon te hangen. Planten met bloemen vond hij wel zo interessant.

Er wordt momenteel hard gewerkt aan een nieuwe heruitgave (2023) van deze flora door Norbert, Esther van Gelder, Uitgeverij Lannoo en verscheidene medeschrijvers.

Bryum marratii, zilt knikmos
Arnoldus Jacobus Kouwels

Vaccinium macrocarpon
Collectie Naturalis

Ook voor de Flora Batava tekende Helena Christine van de Pavord Smits (1867 – 1941). Esmée vindt het passend met een vrouw te eindigen. Ze legt aan de hand van aquarellen van Helena uit dat je 'nat' en 'droog' kunt aquarelleren. Met nat kun je goed grote vlakken mooi invullen en sneller werken, met droog kun je beter delicate details schilderen. De *Dactylorhiza* van Helena is misschien met een enigszins natte eerste paar lagen verf en vervolgens vrij droog uitgewerkt, de *Orchis mascula* daarnaast vrij nat met enkele details die met de droge techniek erin zijn geschilderd. Esmée zelf is een ware meesteres in het schilderen van orchideeën, droog, zie bijvoorbeeld het kaartje dat zij uitdeelde aan alle aanwezigen met de bijzonder fijn geschilderde *Ophrys insectifera*.

Esmée en Norbert hebben nog een aantal botanisch tekenaars belicht, het gaat in dit verband te ver ze allen te noemen. Beiden hebben bijzonder duidelijk gemaakt hoe groot het aandeel van de tekenaars is geweest in de botanische wetenschap van de 19de eeuw. Daarvoor hebben die onvoldoende waardering gekregen. Des te leuker dat zij tijdens deze aanstekelijke lezing wel op de voorgrond traden!

Martine Mondt dankte de sprekers heel hartelijk, zij overhandigde hun beiden de fraaie catalogus van tentoonstelling die momenteel te zien is in het Sieboldhuis: Shin hanga, de nieuwe prenten van Japan. Daarna konden we met z'n allen nog napraten onder het genot van een drankje, lekker buiten, want het was ook in de avond nog heerlijk weer.

Ophrys insectifera
Esmée Winkel

Veel belangstelling voor de uitleg van Esmée bij de originele plaat van de *Strelitzia* uit de Universiteitsbibliotheek

Lekker buiten nagenieten!

Heerlijk weer!

Tekst en foto's:
Adri Mulder

Afbeeldingen:
Esmée Winkel
en uit de collecties van
de UB en Naturalis

Veel dank daarvoor!